

VERZUILING

J.W.M. Peijnenburg, *Joannes Zwijsen, bisschop 1794-1877, Bijdragen tot de geschiedenis van het Zuiden van Nederland (Stichting Zuidelijk Historisch Contact, Tilburg 1996) 494 blz., prijs f 79,-.*

In de zomer van 1829 bezocht koning Willem I de provincie Brabant en deed ook het onaanzienlijke dorp Best aan, gelegen aan de steenweg van 's-Hertogenbosch naar Luik. Zonder dat dit was afgesproken nam een onbekende pastoor, Joannes Zwijsen, die de notabelen van het dorp niet eens hadden uitgenodigd, het woord. In het Latijn hield hij een toespraak tot de vorst; een geste die zo goed viel, dat Willem de dorpspastoor in zijn rijtuig inviteerde. Voor de verbouwerende ogen van het dorpsbestuur reed de koets naar de pastorie, waar de koning een poosje verbleef. Dit voorval is het begin van de lange band van Zwijsen met de familie Oranje-Nassau, waarbij vooral de relatie van de latere bisschop met de kroonprins en, latere (1840), koning Willem II, zeer belangrijk zal worden in de geschiedenis van de Rooms-Katholieke kerk in Nederland. Volgens door Peijnenburg, archivaris van het Bossche bisdom, ontdekte bronnen, heeft de koning er zelfs de hand in gehad dat Zwijsen - toen nog pastoor te Tilburg - in 1842 werd benoemd tot vicaris, met de titel van bisschop, van 's-Hertogenbosch.

'De bouwer van de kerk van Nederland', zo portretteert de auteur hem, want in de jaren 1853, toen de bisschoppelijke hiërarchie in Nederland werd hersteld, tot zijn dood in 1877, heeft hij de grondslag gelegd voor de stabiele organisatie van de Nederlandse kerkprovincie. Hij deed dat door het oprichten van congregaties voor zowel mannelijke als vrouwelijke religieuzen, het vastleggen van de grenzen van de parochies en het samenvoegen van groepen parochies in dekenaten, het zorgen voor een goede onderlinge controle en een constante stroom van goed opgeleide priesters van de seminaries. Monseigneur Zwijsen was geen groot theoloog, die zich diepzinnig uitliet over tal van problemen; veeleer was hij een kundig manager, waar de katholieke kerk haar latere maatschappelijke positie aan te danken had. Hij was dus eerder een praktische dan een ideologische emancipator van het katholiek volksdeel.

Joannes Zwijsen kwam uit een eenvoudig, maar geen arm milieu; zijn vader was molenaar. Zijn hele leven heeft de priester een groot sociaal engagement gehad. Gebruikmakend van het enorme prestige dat een pastoor in de negentiende eeuw bezat, kon hij heel wat gedaan krijgen. Zo wist hij de kinderarbeid van al te jeugdigen in Tilburg uit te bannen, door er voor te zorgen dat zij pas na hun eerste communie in een fabriek mochten gaan werken.

Dr. Peijnenburg heeft niet geprobeerd een hagiografie te schrijven. Zwijsen komt in zijn boek naar voren als een mens van vlees en bloed, keihard werkend, maar soms ook heel beperkt en een kind van zijn tijd. Als een godsdienstig potentiaat scheidt hij de geslachten zo veel mogelijk. Mannen en vrouwen mogen de kerk niet samen betreden en verlaten. Hij geeft weinig om cultuur, voert een scherp regime van verbieden in en is bijzonder dominant in de omgang met zijn ondergeschikten. Maar toch, als je deze omvangrijke en goed gedocumenteerde studie leest, een man om veel respect voor te hebben.

In 1848 had de nieuwe grondwet de volledige vrijheid van kerkinrichting erkend. Enkele jaren later, in 1853, volgde bij breve van paus Pius IX, een herstel van de bisschoppelijke hiërarchie. Maar de toonzetting was in de ogen van de protestanten dermate triomfalistisch, dat zij zich richtten tot de koning. Een petitie van 200.000 handtekeningen riep de koning op de komst van de bisschoppen een halt toe te roepen en het protestantse karakter van de Nederlandse natie te waarborgen. Op 15 april werd een deel van de handtekeningen, te Amsterdam, aan koning Willem III aangeboden. Schoon de koning niets tegen de katholieken had en hen nooit een strobreed in de weg legde, gaf Willem III in zijn antwoord blijk van sympathie voor de actievoerders, die eigenlijk iets ongrondwettelijks nastreefden. *'Deze dag die den band tussen het Huis van Oranje en het Vaderland nog hechter vastgesnoerd heeft'*, in zijn eigen woorden.

Het antwoord werd de aanleiding voor de ontslag aanvraag van Thorbecke. In zijn analyse van de gebeurtenissen in april 1853 wijst de auteur erop, dat de koning handig gebruikmaakte van de anti-katholieke agitatie om zich van de regering-Thorbecke te ontdoen. Het verzoekschrift en de reactie van de koning leverden echter wel veel wrovel op, iets wat de toch al gespannen verhouding tussen katholiek en protestant nog lang mede zou vertroebelen. Maar praktisch gebeurde er niets: de bisschoppen kwamen en Joannes Zwijsen werd bisschop van 's-Hertogenbosch en aartsbisschop van Utrecht. Als bekwaam diplomaat - in zijn woorden tot de paus: *'Heilige Vader, men kan in mijn land veel tot stand brengen, mits men het in stilte doet!'* - had hij zich niet eens in de discussie rondom de aprilbeweging gemengd.

Joannes Zwijsen, bisschop is een boeiend boek over het ontstaan van onze verzuilde maatschappij. Lezers zullen echter toch wel enigszins ingevoerd moeten zijn in de katholieke cultuur om te begrijpen waarover het gaat, anders dienen ze met grote regelmaat gebruik te maken van een goede encyclopedie. Als beloning voor de inspanning krijgen ze een goed inzicht in de vorming van de katholieke zuil, die onze huidige maatschappij mede gestalte heeft gegeven.

Kees van Kemenade

RELIGIE, MAGIE EN MYTHE

J.G. Frazer, *De Gouden Tak (Contact, Amsterdam 1996 [3]) 911 blz., f55,00.*

In 1994 werd voor het eerst de vertaling van het standaardwerk van James George Frazer in het Nederlands voltooid. Met dit boek wordt Frazer wel beschouwd als de grondlegger van de antropologie. *The Golden Bough* verscheen eerst in twee delen. Daarna werd het werk tussen 1890 en 1915 uitgewerkt tot twaalf delen! Er is hier dus sprake van een echt levenswerk. De vertaling die nu in het Nederlands is verschenen is weer een samenvatting van die twaalf delen, door Frazer in 1922 zelf geredigeerd.

Wat is nu het onderwerp van Frazer, een onderwerp dat

